

Plesz Bendegúz

(mesterszakos hallgató, Budapesti Corvinus Egyetem; kutatási asszisztens,
Társadalomtudományi Kutatóközpont Magyar Tudományos Akadémia Kiváló Kutatóhely,
Politikatudományi Intézet)

A gazdasági szavazás Magyarországon 2014–2018

ÖSSZEFOGLALÓ

Az elszámoltatáselmélet hívei szerint a liberális democráciákban a választók utólagos kontrollal rendelkeznek a kormányzati teljesítmény felett, szemben a mandátumelmélet híveivel, akik szerint az előzetes döntések következtében valósul meg maga a kormányzás. A gazdasági szavazás teóriája az elszámoltatáselmélet keretein belül vizsgálja a szavazói magatartást. Az elmélet előfeltevése, hogy a választók a jobb gazdasági körülmények között jutalmazták, míg recesszió és válságok idején büntetik a mindenkori hivatalban lévő kormányt. A dolgozat azokra a kérdésekre keresi a választ, hogy mennyire magyarázza a pártválasztást a gazdaságról alkotott vélemény. Hogyan változott ez a magyarázóerő 2014 és 2018 között, illetve az azt megelőző időszakhoz képest? Az egyes szempontok, mint a visszatekintő–előrettekintő vagy a társadalom-szemponútú, illetve sajtópénztárca-szemszögű megítélései mennyire erős magyarázóerők? A társadalmon belüli csoportok között mennyire heterogén a jelenség megoszlása? Illetve a reálkeresetek változása milyen szerepet játszik a választások kimenetelével kapcsolatban? A kutatás úgy találta, hogy a gazdasági szavazás növekedett az MSZP–SZDSZ kormányzás korszakához képest, ami magyarázható a Fidesz–KDNP „felelősségi egyértelműségével”: kétharmados alkotmányozó többségükből, egységes kommunikációjukból eredően. A vizsgált időszakban a gazdaság dinamikusan növekedett, ami kimutathatóan hozzájárult a Fidesz–KDNP népszerűségének növekedéséhez. A rendszerváltás óta pedig a reálkeresetek változása az egyes ciklusok során nagy összefüggést mutat a kormánypártok választási eredményeivel.

Kulcsszavak: gazdaság, szavazói magatartás, választás, elszámoltatás

Bendegúz Plesz

Graduate Student, Corvinus University of Budapest; Research Assistant, Centre for Social Sciences, Institute for Political Science

The Economic Voting in Hungary 2014–2018

Abstract

Proponents of accountability theory argue that in liberal democracies the role of the electorate is merely retrospective, as opposed to those in classic democracy theory who believe that government itself is the result of preliminary decisions. The theory of economic voting examines voter behavior within the framework of accountability theory. The premise of the theory is that voters reward the incumbent government in better economic conditions while punishing them in times of recession and crisis. The dissertation investigates the questions of how much does the opinion of the economy explains party choice? How did this phenomenon change over time? Whether the distribution of the relationship is heterogeneous within the society and what is the role of changing real wages in terms of election results? The analysis finds a stronger connection between economic satisfaction and the popularity of the incumbent compared to the pre-2010s period. The research proposes an explanation for the growing relationship with the “clarity of responsibility” of the Fidesz-KDNP, which comes from their two-thirds majority in parliament and their unified communication. The dynamic economic growth in the observed period demonstrably contributed to the growth of the popularity of Fidesz-KDNP. Since the Hungarian regime change in 1989, the transformation of real wages during the electoral cycle shows a large correlation with the incumbent’s election results.

1. BEVEZETÉS

„It’s the economy, stupid!” (azaz „A gazdaság, te hülye!”) – mondta 1992-ben James Carville, aki Bill Clinton kampánytanácsadója volt abban az időben. Az éppen recesszióba süllyedő Egyesült Államokban Clinton végül meg is nyerte a választásokat az akkor regnáló George H. W. Bush ellen. Habár a kifejezést a kampány belső stábjának szánták, az kvázi szlogenévé vált a Clinton-kampánynak, majd napjainkra az amerikai politikai kultúra banális kliséje lett. Lássuk, mi is van az idézet mögött: valóban ennyire fontos lenne a gazdaság?

Hogyan döntünk a szavazatunkról a választásokon? Ez a kutatókat és a politika szereplőit régóta foglalkoztató kérdés. Megszámlálhatatlan tanulmány és elemzés készült, mióta a versengő demokráciák megszilárdultak a világban. A szavazói magatartás széles körben tanulmányozott területe lett a politikatudománynak, és mint ilyen számos elméletet hozott létre, melyek különböző magyarázatokkal szolgálhatnak a választások eredményeinek részleteiről és mikéntjeiről. Ilyen elméletek a pártidentifikáció (vagy a michigani iskola), a társadalmi törésvonalak vagy a tematikus szavazás (issue voting) és a gazdasági szavazás. Az említett elméletek közül dolgozatomban csak a gazdasági szavazás elméletével szeretnék foglalkozni. Természetesen a gazdasági szavazással önmagában nem magyarázható egyik választás eredménye sem, viszont fontos részleteket ismerhetünk meg a folyamatokról. A gazdasági szavazás ugyanakkor más kérdésekkel összehasonlítva rendszeresen erősebb strukturális hatást fejt ki a regressziós együtthatókkal mérve. Továbbá ritkák azok a választások, ahol a gazdasági kérdések nem állnak a közvélemény politikai napirendjének élén. Senki sem ellenzi a jólétet.

A dolgozat arra a kérdésre keresi a választ, hogy mennyire magyarázza a pártválasztást a gazdaságról alkotott vélemény. Hogyan változott ez a magyarázóerő 2014 és 2018 között? Az egyes szempontok mint a visszatekintő – előre tekintő, vagy a társadalom-szempontú vagy sajtópénztárca-szemszögű, mennyire erős magyarázó erők, és melyik a legerősebb? A társadalmon belüli csoportok között mennyire heterogén a megoszlása? Illetve hogy a reálkeresetek változása milyen szerepet játszik a választások kimenetelével kapcsolatban? A kutatási kérdések megválaszolására közvélemény-kutatások adata által empirikus kutatást végzek. A dolgozatban részletesen megvizsgálom az elszámoltatáselmélet és a gazdasági szavazás előfeltevéseit és kritériumait, majd a választási eredmények rövid áttekintése után összegzem a magyar gazdasági környezet állapotát, és elemzem a gazdasági szavazás megvalósulását.

2. AZ ELSZÁMOLTATÁSELMÉLET ÉS A GAZDASÁGI KISZOLGÁLTATOTTSÁG

Az elszámoltatáselmélet hívei szerint a liberális demokráciákban annak ellenére, hogy a választók ruházzák fel mandátummal a politikusokat, és a választások során a számukra leghasznosabbat és/vagy legszimpatikusabbat ruházzák fel hatalommal, mégsem jelenthető ki, hogy a választók előzetes döntése következtében valósulna meg maga a kormányzás. Az elszámoltatáselmélet előfeltevése abban különbözik a mandátumelmélet szigorúbb előfeltevéseitől, hogy míg ott a választók előzetesen konkrét mandátummal ruházzák fel

képviselőiket, az elszámoltatáselméletben a képviselők teljesítményét csak utólagosan értékelik. Az elszámoltatáselméletben tehát „a képviseleti kormányzás nem az állampolgárok előzetes választási döntése (adott mandátum) alapján jön létre, hanem a hivatalban lévő politikusok többé-kevésbé autonóm döntései nyomán, akik megpróbálják anticipálni a választók majdani értékelését (és szavazatait) politikájuk eredményeiről. Ez a felfogás a közérdeket elszakítja az ex ante egyéni preferenciák aggregátumától és annak kifformálását a választott képviselők feladatává teszi” (Körösényi, 2006: 272.). Az elmélet normatív fellebbezése az ún. Friedrich-törvény, mely szerint a politikusok az újraválasztásuk érdekében megpróbálják anticipálni a választói értékeléseket, és aszerint cselekedni. A közérdek így közvetve a politikusok jóslatain keresztül valósul meg. Amennyiben elfogadjuk a fent említett előfeltevéseket, hogy kormányzás nem az előzetes döntések következtében valósul meg, a választások alkalmával érdekesebb az utólagos elszámoltathatóság feltételeit és lehetőségeit vizsgálni. Mikor és milyen körülmények között értékelték pozitívan a kormányzást az állampolgárok? Milyen kontextusban valósult meg az elszámoltatás, és mikor a hivatalban lévő képviselők jutalmazása?

A demokrácia olyan politikai rendszer, amelyben a hatalmon lévők elszámoltathatók a polgárok által, és a választás az a mechanizmus, amelynek következtében az elszámoltatás megvalósulhat. Az elszámoltatáselmélet szerint, amennyiben a választók racionálisak, csak az ország és/vagy a saját (gazdasági) jólétüket mérlegelik a választások idején. Ha arra az értékelésre jutnak, hogy az ország és/vagy saját gazdasági helyzetük romlott, akkor szavazatukkal büntetik, ha pedig javulást tapasztaltak, jutalmaznak a hivatalban lévő mindenkori kormányzatot (Lewis-Beck, 1988; Cheibub–Przeworski, 1999). Az elszámoltatáselméletnek vannak előfeltevései, mint ahogy vannak korlátai is. Nem minden esetben jelenthető ki, hogy a rossz gazdasági teljesítményt büntetik, a jót pedig jutalmaznak a választók. Pacek és Radclif (1995) például úgy találta, hogy a kormányerőket megbüntetik, amikor a gazdaság gyengén teljesít, de nem feltétlenül jutalmaznak gazdasági növekedés esetén. Illetve az is releváns kérdés marad, hogy a demokráciákban a különböző kontextusokban, ténylegesen mennyire elszámoltatható az adott kormány. „Egy kormány elszámoltatható, ha a választók meg tudják különböztetni, hogy a kormány az ő legjobb érdekükben munkálkodik vagy sem. Az elszámoltathatóság egy retrospektív mechanizmus, aminek értelmében a választók utólagosan bírálják el a kormányzó cselekvését, és annak hatását” (Cheibub–Przeworski, 1999). A kérdés tehát, hogy a választók mennyire képesek eldönteni, hogy a kormány az ő legjobb érdekükben cselekszik-e. Tekintve, hogy a kormányzati politika megítélésének nincsen objektív mércéje (Körösényi, 2005) a választóknak saját szubjektív tapasztalásaikra kell hagyatkozniuk. Az elszámoltathatóság megvalósulását korlátozza, hogy a kormány és a választók között aszimmetrikus a viszony az informáltság terén (Maravall, 1999). A választók gyengén informáltak, de tisztában vannak a hiányosságukkal. Az elmélet szerint a kormányzati teljesítmény helyett a gazdaság állapotát ítélik meg, mert annak elbírálására, hogy javult vagy romlott az ország és/vagy a saját gazdasági helyzetük, már képesek (Fiorina, 1981; Körösényi, 2006). Az elmélet továbbá feltételezi, hogy a választópolgárok a gazdasági-társadalmi helyzetet az inkumbens kormánynak tulajdonítják. Természetesen számtalan exogén tényezőtől is függ egy-egy ország gazdasági helyzete, ami egy racionális megítélésre, mely a kormány „tényleges teljesítményét” mérlegeli, alkalmatlanná teszi a választókat. A

választók a gazdasági helyzetet szubjektív érzékelésükön keresztül valósíthatják meg a legeredményesebben. A demokratikus elszámoltatás problematikája, hogy a választók bármikor megbuktathatnak egy, az ő legjobb érdekükben kormányzó erőt, mert hiányos az informáltságuk a világgazdasági konjunktúrát, a politikai és kereskedelmi konfliktusokat és egyéb exogén tényezőket illetően. Összességében a tapasztalatokat tekintve a gazdasági szavazás az az alapvető alkotóeleme a demokratikus elszámoltathatóságnak, ahol a büntetés–jutalmazás a leggyakrabban és kimutathatóan is megvalósul. A gazdasági szavazás vizsgálata tehát azért releváns, mert közelebb kerülhetünk a demokratikus elszámoltatás nem teljes, de részleges megértéséhez.

A gazdasági szavazás mint a választói magatartás szűkebb területe alapteóriája szerint a büntetés–jutalmazás már korábban említett keretrendszerét alkalmazza, ezért a vizsgálatok középpontjában a mindenkor éppen regnáló kormány, azaz az inkumbens található. A témával foglalkozó szakirodalmak többféle elméleti keretet dolgoztak ki az évek során, aszerint, hogyan definiálják a gazdasági szavazást. Duch és Stevenson (2008) nagy empirikus kutatásában, melyben 22 év és 18 ország, 163 választását vizsgálták, úgy találták, hogy minden elméleti keret inkumbensközpontú, és meglehetősen hasonló eredményeket prezentálnak azonos helyzetekre. Az első és talán legegyszerűbb Lewis-Beck (1988) általános gazdasági szavazás-elmélete. Lewis-Beck egy vektorként tekint minden olyan az éppen hivatalban lévő párt támogatottságában beállt növekedésre (csökkenésre), ahol a gazdaságról alkotott pozitív vagy negatív vélekedés együttállása fennállt. Továbbá számos olyan tanulmány jelent meg a gazdasági szavazás témakörében, ahol a kutatók több ország több választását együttesen vizsgálták, és empirikusan kimutatható szabályrendszereket fedeztek fel. A szakirodalom a gazdasági szavazás vizsgálata során megkülönböztet eltérő irányokat és nézőpontokat, majd külön vizsgálja azokat. Amikor a választók megítélik a gazdaság helyzetét, akkor egy visszatekintő (retrospektív) irányból hozzák meg a döntést, de lehetséges, hogy a választóknak a jövővel kapcsolatos várakozásai felülírják azt, és aszerint szavaznak, hogy melyik párttól vagy politikustól várják a legpozitívabb gazdasági teljesítményt (prospektív). A gazdasági szavazás vizsgálatakor továbbá megkülönböztetjük az ország helyzetének értékelését a háztartások értékelésétől. A szakirodalom szociotropikusnak nevezi, ha a választót az ország gazdasági helyzetének értékelésére kérjük, és egotropikusnak a saját háztartás elbírálása esetében: természetesen mindkettő vonatkozhat a jövőre is és múltira is. A kutatók többnyire a választások előtt készült közvélemény-kutatásokat használják fel, melyekben a választókat a gazdaságról alkotott megítélésükről és a pártpreferenciájukról kérdezik. A tanulmányok később felfedeztek olyan jelenségeket, melyek bizonyos egyedi választási rendszerekben vagy egyedi választási környezetben általánosan megfigyelhető szabályszerűségek. A szakirodalomban megjelent tanulmányok többsége a fejlett demokráciákkal foglalkozik, de már számos tanulmány készült fejlődő demokráciákról, mint ahogy külön szakirodalma van a „friss” demokráciáknak is. A megkülönböztetés azért fontos, mert egy újonnan demokratizálódott országban a választók még nem tanulták meg a demokratikus intézmények működési mechanizmusait, és az intézményekbe vetett bizalom is sokkal alacsonyabb. A fejletlen vagy friss demokráciákban a demokratikus elszámoltathatóság egészen máshogy működik, mint egy már megszilárdult demokráciában (Anderson–Lewis–Beck–Stegmaire, 2003; Duch, 2001; Wimpy–Whitten, 2017).

Az arról szóló bizonyíték, hogy a szavazók jutalmazták és büntetik a jelenlegi kormányokat a gazdasági teljesítményért, meglehetősen alkalmi, gyakran instabil és gyenge (Duch-Stevenson, 2008; Anderson, 2007; van der Brug – van der Eijk – Franklin, 2007), ezért alapvető és általános igazságként nem alkalmazható, de összehasonlításra és esettanulmányra megfelel. Az említett bizonytalansági paradoxon feloldását keresve a kutatók megvizsgálták, a különböző politikai kontextusok milyen mértékben befolyásolják azt, hogy a szavazók mennyire tartják felelősnek a politikusokat a gazdaság teljesítményéért. Powell és Whitten (1993) nagy hatású munkája szerint a politikai intézmények „felelősségi egyértelműsége” (clarity of responsibility) meghatározza a gazdasági szavazás mértékét. Alapvető érvük az, hogy a komplex intézményi felépítések elmoszák a felelősségi köröket, és így megnehezítik a szavazók számára, hogy a gazdasági teljesítményért kormánynak tulajdonítsák a felelősséget. „Minél nagyobb az érzékelt egység a politikai döntéshozatalban, annál valószínűbb, hogy a választópolgárok az inkumbenst teszik felelőssé a gazdasági és politikai eredményekért” (Powell-Whitten, 1993). Egy többpárti kormánykoalícióban például a felelősség is eloszlik a koalíció tagjai között, és a gazdaság szavazás mértéke is csökken. Magyarországon a vizsgált időszakban a kormánypártoknak alkotmányozó többségük volt, így az a felelősség egyértelműsége felé hajlik, ugyanakkor kétpárti koalíció kormányzott, ami megoszthatná a felelősséget. Kutatásom során mégis az egyértelműség mellett érvelek, mert az említett kormánypártok a választásokon is együtt indultak, így a választó akarata ellenére sem tudta volna megosztani a felelősséget (a szavazás aktusában). A két pártnak továbbá nincs önálló profilja, a politikai kommunikációjuk is teljesen egységes. Az egységes kormánynak köszönhetően a gazdasági szavazásnak is nagyobbak kellene lennie a korábbi koalíciós kormányokéhoz képest.

A kutatók később további „tényezőket” fedeztek fel, melyek befolyásolják a gazdasági szavazás mértékét és irányát, mint például a médiaszabadság. „A médiaszabadság helyzete egy országban nagyobb mértékben befolyásolja a gazdasági szavazást, mint a politikai szabadság a fejlődő demokráciákban” (Whimpy-Whitten, 2017). Bár Magyarország már nem tartozik a fejlődő demokráciák közé, érdemesnek gondoltam megemlíteni, mert az ország a vizsgált időszakban minden nemzetközi médiaszabadságot mérő index tekintetében sokat romlott. A dolgozatom vizsgálatába mint szempont mégsem került be, mert egy tudományosan megalapozott konklúzióhoz hosszabb időszíkot felölelő kutatásra lenne szükség, amely releváns összehasonlítást tud nyújtani, és ez már nem témája a dolgozatnak.

3. KUTATÁSI MÓDSZER

A kutatás alanyait a teljes felnőtt korú magyar lakosság azon része adja, akik önbevallás alapján részt vettek a 2014-es vagy 2018-as választásokon, tehát akik válaszoltak a pártválasztást kutató kérdésre. Azok, akik nem mentek el szavazni, a többiekre bízta a döntést, így az ő véleményüket nem tekintem relevánsnak a kutatásom szempontjából. A modell lényege, hogy feltárja a különböző pártok támogatottsága és a gazdasági értékelések közötti kapcsolatot. Vannak kutatók, akik a gazdasági szavazás mérésére az országok gazdaságát leíró olyan makróadatokat használnak, mint a GDP, a munkanélküliség vagy az infláció. Én

azért alkalmazok elsősorban közvélemény-kutatási adatokat, mert így direkter összefüggéseket lehet kimutatni a változók között, mivel össze tudjuk kapcsolni a gazdasági értékeléseket és a párttámogatottságokat. Nemcsak azt tudjuk, hogy mekkora a kormánypártok népszerűsége az adott gazdasági körülmények között, hanem azt is megtudjuk, hogy jellemzően kik az elégedettek és kik az elégedetlenek. Továbbá egy fejezet szól a reálbérek alakulásáról is, amely makróadatokat hasonlít össze. Felmerül ugyanakkor a kérdés: képes-e a gazdaság megítélésére a „gyengén informált” választópolgár, vagy csak a politikusok és a média értékelésének átvételére képes? Sanders (2000) egy kutatásában azzal érvel, hogy bár léteznek kritikák, miszerint a választók „gyengén informáltak” a gazdaság tényleges állapotát illetően, a tekintetben, hogy csökkent vagy nőtt a gazdaság, meglepően pontos képet mutatnak, ha idősorosan aggregáljuk a választók értékelését. Tehát ha a választók gazdaságról alkotott képét idősorosan is összehasonlítjuk a gazdasági mutatókkal, a választók összességében többnyire pontosan érzékelik a gazdasági változásokat. Kramer (1983) ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy az egyéni szinten zajló kutatások félrevezetőek lehetnek, mert a választók gazdasági értékelése szerinte sokszor a pártosságtól függ. Így nem állapítható meg pontosan, hogy a két változó közül melyik irányba hat ok-okozati összefüggés, azaz valaki azért mondja, hogy elégedett a gazdasággal, mert kormánypárti szavazó, vagy azért kormánypárti szavazó, mert elégedett a gazdasággal (és ez igaz az ellenzék-re is). Későbbi kutatások is jelentős endogenitást (a változók közötti kétirányú kölcsönhatást) találtak (Duch, 2000; Anderson, 2004).

A mérések elvégzéséhez az IBM SPSS data editor programot használom, és a két változó közötti hatásnagyságot vizsgálom keresztábrák segítségével. A két változó (a gazdaságról kialakított kép és a pártválasztás) közötti η^2 értéket vizsgálom. A mérőszámok 0 és 1 közötti értéket vesznek fel, és minél nagyobb az abszolút érték, annál erősebb a hatásnagyság. (Hipotéziseim tesztelésénél az is fontos szerepet játszik, hogy csak a szignifikáns eredmény kimutatását értelmezem mint releváns gazdasági szavazást. A közvélemény-kutatásokat a Medián Piac- és Közvéleménykutató cég készítette személyes lekérdezésen keresztül. A felhasznált két közvélemény-kutatásból, az egyik fél évvel a választások előtt készült (2013. szeptember), a másik közvetlenül az áprilisi választások előtt lett lekérdezve (2018. március). A közvélemény-kutatások 1200 fős mintából állnak, és életkor, nem, iskolázottság és településtípus szerint a magyar társadalomra reprezentatívak. Az alapsokaság a 18 éves és idősebb, állandó magyarországi lakóhellyel rendelkező magyar állampolgár volt. A közvélemény-kutatás során kapott adatok 1200 fős mintánál legfeljebb plusz-mínusz 3 százalékkal térhetnek el attól, amit akkor kaptunk volna, ha minden választókorú személyt megkérdeztünk az országban. Az adatfelvétel személyes megkereséssel történt, kiválasztásuk az ún. „kétlépcsős” rétegzett mintavétellel, a teljes véletlent biztosító módszerrel történt, azaz minden felnőtt magyar állampolgárnak azonos esélye volt a mintába kerülésre. A kérdőívben a válaszadóknak a nemzetközi standardnak megfelelően tették fel a kérdést: „Megítélése szerint az elmúlt 12 hónapban hogyan változott az ország gazdasági helyzete (– sokat romlott, valamit romlott, nem változott, valamit javult vagy sokat javult?) És hogyan változott az elmúlt 12 hónapban az Ön háztartásának anyagi helyzete? Mit gondol, a következő 12 hónapban az ország gazdasági helyzete: És mit gondol, a következő 12 hónapban az Ön

háztartásának anyagi helyzete: (– sokat fog romlani, valamit fog romlani, ugyanolyan marad, valamit fog javulni vagy sokat fog javulni)?”

4. A MAGYAR GAZDASÁGI SZAVAZÁS TÖRTÉNETE

Az 1990 utáni magyar szavazói magatartás alakulását a gazdasági szavazás elméletén keresztül három szakaszra tagoltam a szakirodalmi tapasztalatok alapján. Az első szakasz a rendszerváltást követő évtized, mikor a gazdaság még rendkívül volatilis volt. A második a kétezres évek első évtizede, a kétpárti versengés által dominált időszak. A harmadik elkülönülő szakasz a 2010 utáni időszak, melyre a predomináns pártrendszer, és 2012-től kezdődően egy hosszan tartó gazdasági növekedés jellemző. A gazdasági szavazás bemutatását és elemzését azért érdemes szakaszokra bontani, mert egy-egy időszak alapvető mechanizmusai nagymértékben függenek az adott időszak politikai-gazdasági környezetétől. Singer és Carlin (2013) tanulmányában azt találta, hogy a kontextus alapvetően meghatározza a gazdasági szavazás jellemzőit.

A gazdasági szavazás szakirodalma megkülönböztetett figyelmet szentel a rendszerváltásokat követő első választásoknak. A rendszerváltást követő évekre jellemző volt, hogy a gazdaság mélyen alulteljesített a megelőző évekhez és rendszerhez képest. Az átálláshoz idő kellett, a szavazók viszont a tapasztalatok alapján nem voltak elég türelmesek. A munkanélküliség hirtelen megnőtt, az infláció gyorsan emelkedett a szabadpiaci mechanizmusok újra-bevezetésének következtében. A társadalom is merőben eltért a már rég megszilárdult demokráciákétól. Az emberek még nem ismerték az új rendszer intézményeinek működését és lehetőségeit, illetve még nem alakult ki a bizalom az intézmények és a politikusok irányába. – „A rendszerváltást követő választási ciklus korai szakaszában az előrettekintő (prospektív) gazdasági szavazások dominálnak, a visszatekintő (retrospektív) gazdasági szavazás szerepe pedig folyamatosan nő, ahogy az inkumbens szereplők egyre több időt töltenek a hatalomban. A választópolgárok a legkevésbé fejlett országok kivételével, az ország gazdasági helyzetét helyezik előtérbe a saját gazdasági helyzetükkel szemben” (Singer–Carlin, 2013). A választók még nem ismerték az alternatívákat, és visszatekintő értékelésekre csak korlátozottan volt lehetőség, ezért a jövőbeli várakozások az egyes pártokat illetően, egyedülálló módon, az ilyen időszakokban nagyobb hatással bírtak. A frissen demokratizálódott választók esetében a gazdasági szavazás még alacsony, mert a kormányzati politika és a gazdasági eredmények közötti kapcsolat túlzottan esetleges. „Az új demokratikus intézményekre vonatkozó információk és bizalom a két fontos forrása az átmeneti demokráciákban a gazdasági szavazás heterogenitásának” (Duch, 2001). Közvetlenül a rendszerváltást követő időszakokra jellemző továbbá, hogy a politikai viták is előre megszabott mederben zajlottak. „A rendszerváltást követő választási körülmények egyfajta korlátozott játékeret biztosítanak, ahol bizonyos mozgások nem megengedettek. Például egy vita a gazdaságpolitika sajátosságai felett megengedhető, de komoly kihívást jelent az alapvető gazdasági rendszer, mondjuk a kapitalizmus megszüntetését irányzó javaslat. Az ilyen túlmutat a játékszabályokon és már nem tolerálható egy rendszerváltást követő politikai kontextusban” (Anderson et al., 2003). A nemzetközi tapasztalatokkal összhangban, az 1994-es választá-

sokat elemezve a kutatók úgy találták: „minél több szavazó volt elégedetlen a demokrácia működésével, annál valószínűbb volt, hogy többen fognak szavazni a szocialista ellenzéki pártra 1994-ben. Továbbá, a múltbeli gazdasági környezet negatív értékelései a szavazókat az ellenzéki szocialisták felé vezették. A jövőre vonatkozó pozitív értékelése a gazdaságnak is ösztönözte a szocialistákra szavazást, legalábbis azok között, akik úgy vélték, hogy a szocialisták valószínűleg kormányra kerülnek a választások után” (Anderson et al., 2003).

A második szakasz kezdete az 1998-as választásokhoz köthető, melynek következtében Magyarországon kialakult egy kvázi kétpártrendszer (Enyedi, 2006). A magyar választói magatartást alapvetően meghatározták a politikai szereplők, akik határozottan kijelölték az ideológiai jobb- és baloldalakat, így létrejöttek a táborok mindkét oldalon. Magyarországon a rendszerváltást követően először a 2002-es, majd a 2006-os választásokon volt megfigyelhető az összességében pozitívabb gazdasági értékelés. Az 1990-es évek választásai mind pesszimista gazdasági értékeléseket mutattak. Az első fordulat 2002 első felében történt, mikor először fordult elő, hogy többen ítélték pozitívnak az ország és a háztartások jövőbeli gazdasági várakozásait. Ugyanakkor a háztartások múltbeli megítélése még 2002 első felében is negatív tartományban maradt (Karácsony, 2006). A demokrácia megszilárdulása felé vezető úton egyre használhatóbbá válik a gazdasági szavazás elmélete. A gazdaság már sokkal kevésbé volt volatilis, mint a rendszerváltást követő években. A gazdaság elbírálásának iránya pedig megfordult. A kormányzat visszatekintő (retrospektív) megítélése a vált nagyobb magyarázóerővé, és előtérbe kerül egy esetlegesen ennek következtében megvalósuló elszámoltatás vizsgálata. A gazdasági szavazás erőssége növekedik az előző időszakhoz képest, azaz a gazdasági teljesítmény és a hivatalban lévők választási eredményei egyre jobban összefüggenek.

A harmadik a predomináns pártrendszer és a tartósan erős gazdasági növekedés időszaka. A magyar politika- és gazdaságtörténetben a 2008-as világgazdasági válság súlyos következményekkel járt az országra nézve, és fordulópontnak bizonyult mind gazdasági, mind politikai értelemben. A kilábalást követően az ország gazdasága pozitív növekedési pályára lépett, amelyet több exogén tényező is segített. A gazdasági szavazás további erősödését találtam az előző időszakhoz képest, mert a kormányzó erők „felelősségi egyértelműsége” (clarity of responsibility) sokkal nagyobb, mint az azt megelőző időszakban. Sartori (1976) nyomán egy predomináns pártrendszerben bár a pártok látszólag egyenlő esélyekkel indulnak a választásokon, a domináns pártnak jelentős erőforráselőnye van. A domináns párt erőforrásokból származó előnye a többi pártéhoz képest sokkal nagyobb, mint más plurális pártrendszerekben. A domináns párt továbbá képes az önálló kormányalakításra, a Fidesz-KDNP ráadásul kétharmados alkotmányozó többséggel tudott háromszor is kormányt alakítani. Az ellenzék így semmilyen kontrollt nem tud gyakorolni, aminek következtében a kormánynak tulajdonítás sokkal erősebb és egyértelműbb. Az összefüggés az inkumbens választásokon való szereplése és a gazdaság teljesítménye közt a vártaknak megfelelően a predomináns pártrendszerben sokkal jobban együtt mozog, mit eddig bármikor. A pozitív gazdasági ciklus miatt eddig csak a jutalmazás irányába tudtuk vizsgálni, de a korábbi tapasztalatokra hagyatkozva egy recesszió esetén a büntetés irányába is hasonló fogunk tapasztalni, ha a társadalmi kontextus nem változik.

5. HIPOTÉZISEK VIZSGÁLATA

5.1. A 2018-as választások eredménye

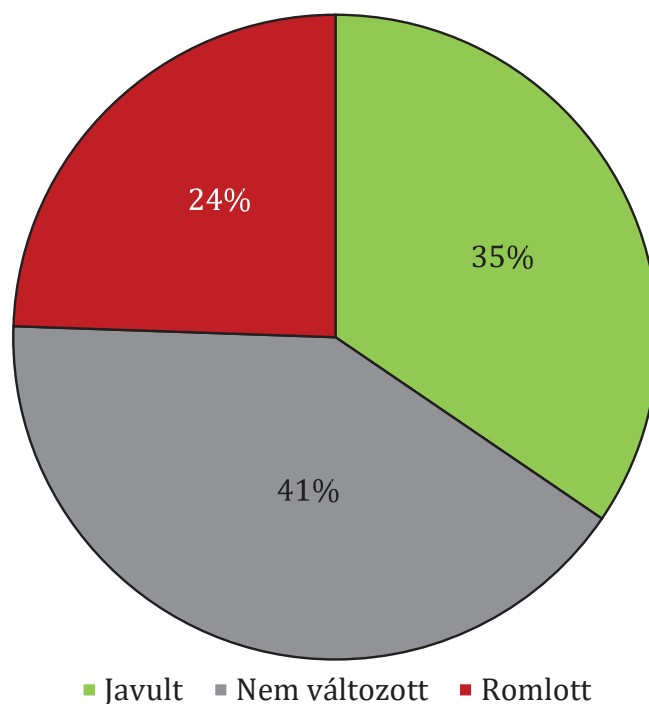
Az 1990 óta tartó magyar demokrácia történetében a nyolcadik országgyűlési választást tartották 2018. április 8-án. A Fidesz–KDNP jelentősen tudta növelni támogatottságát (önmagához képes nagyjából ~25%-kal), története legnagyobb szavazatszámú eredményét (2,8 millió szavazó) elérve, ami egy kormányzóerőnél rendkívül ritka. Az általános tapasztalat szerint kormányon inkább kopik a pártok népszerűsége. Az eredmény nemzetközi összehasonlításban is egyedülálló. „Földünk mikroállamokat meghaladó méretű demokráciái között példátlan, hogy három egymás követő alkalommal nyerte el egyetlen párt a parlamenti mandátumok kétharmadát” (Tóka, 2018). Természetesen a KDNP-vel közös listán indult a Fidesz, viszont 2010 óta a választópolgár, ha szeretett volna, akkor sem tudott volna különbséget tenni a két párt között a szavazás aktusában, s a teljes képhez hozzátartozik, hogy a KDNP az országosan mérhető szint alatt maradt. A nagy győzelem fontosságát kiemeli, hogy a magyar politikai rendszerben, ha egy párt kétharmados többséget szerez a parlamentben, egyszeri döntéssel bármikor megváltoztathatja az alkotmány bármely pontját, és új vezetőt nevezhet ki a legtöbb demokratikus intézmény élére. Ebben a kontextusban a Fidesz–KDNP harmadszor kapott alkotmányozói hatalmat az országgyűlési választások alkalmával. Tekintve, hogy ilyen sokáig alkotmányozó többséggel rendelkező pártokat jellemzően nem találunk liberális demokráciákban, érdemes megvizsgálni a demokratikus elszámoltathatóság lehetőségeit Magyarországon a **választást lebonyolító és a kampány törvényes rendjét felügyelő intézmények keretein túli vizsgálat**tal, bár a dolgozat korlátait tekintve csak részleges magyarázattal szolgálhat. Továbbá fontos megjegyezni, hogy a választópolgárok semmiképp nem érezték értelmetlennek a döntést, ezt jelzi a kimagaslóan nagy részvétel a választásokon. **Tóka Gábor szerint a 2018-as országgyűlési választások korszakhatárt jelentettek** a magyar választói magatartás alakulásában. Érvelését arra alapozza, hogy „azokat a versengéseket, amelyek valamely, szinte teljesen új közpolitikai konfliktus erőteljes megjelenésével, a választóközönségnek az újdonság az iránti addig ismeretlen érdeklődésének a feltűnő illusztrálásával, hirtelen megugrott választási részvétellel, egy vagy több párt szavazótábora jelentősebb átalakulásával és a pártok közötti viszonyrendszer tartós átalakulásával járnak”, kritikus választások követik és új korszakhatár (Tóka, 2018). Bár fontos választásról van szó, mert ahol önállóan képes alkotmányozó többséget szerezni egy politikai erő, az mindig fontos választás, de nem kritikus. A magyar szakirodalomban már volt egy kritikusnak nevezett választás. A 2010-es választást tartották kritikus választásnak (Enyedi–Benoit, 2011). Saját értelmezésemben nem tekintem kritikus választásnak, mert bár a bevándorlás kérdése nevezhető új közpolitikai konfliktusnak, s bizonyos szempontból a részvétel mérsékelt megugrásáról is beszélhetünk, az, hogy több párt szavazótábora jelentősen átalakult volna, számomra nem egyértelmű. Tekintve, hogy ez időszakban csak növekedett a pártosság és a polarizáció (Patkós, 2018), a pártok közötti viszony tartós átalakulása sem változott 2018-ban az én értelmezésem szerint, ezért ezt nem tekintem kritikus választásnak. A sorban harmadik „önálló” választási győzelem viszont lehetővé tette, hogy predomináns pártrendszerrel beszéljünk Sartori (1976) nyomán a magyar pártrend-

szer esetében. Lássuk tehát, hogy milyen gazdasági környezetben rendezték a nevezett választást.

5.2. Az általános gazdasági hangulat

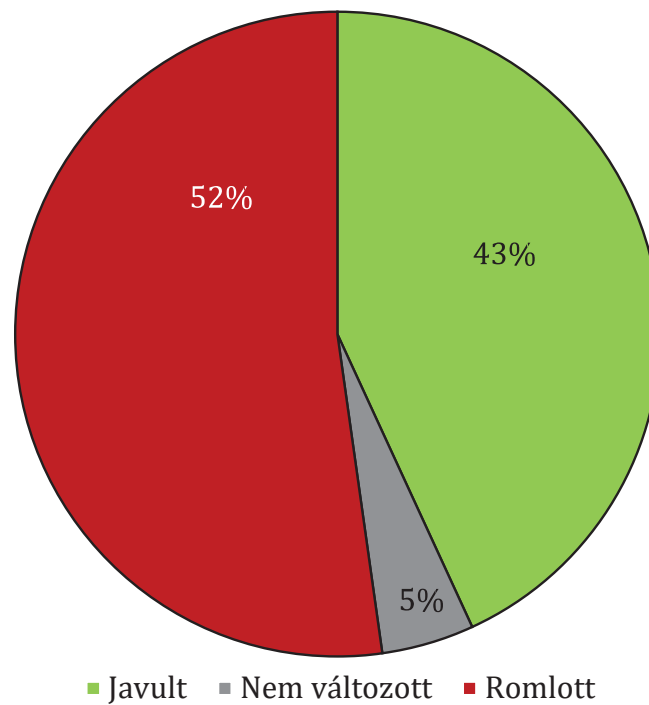
A vizsgált két választás különböző gazdasági kontextusban került megrendezésre. 2014-ben a ciklus végére épphogy elindult a gazdasági kilábalás a válság után, de a társadalom nagy része még a devizahitelek súlyát nyögte, s a növekedés sem volt még olyan jelentős, mint 2018-ban. A ciklus végére a kormányzó pártok már fel tudtak mutatni egy közepes bér- és GDP-növekedést, de ha a teljes négy évet vizsgáljuk, éppen csak pozitív lett a végére. 2018-ban viszont kiemelkedően nagy gazdasági növekedés (sőt a rendszerváltás óta a legnagyobb növekedést felmutató ciklus) után rendeztek választásokat. 2014 és 2018 között tartós két számjegyű bérnövekedés volt tapasztalható rekord alacsony munkanélküliség mellett, és az infláció is végig az éves 3% alatt maradt. Összességében ritka pozitív környezet állt rendelkezésre a társadalom nagy többségének, és ez a fogyasztást is felpörgette. Ha aggregáljuk a választók retrospektív értékelését az ország gazdaságáról, azt tapasztaljuk, hogy 2014-ben még többen voltak, akik negatívan értékelték a helyzetet, 2018-ra viszont már a pozitív értékelések többségbe kerültek a negatívokkal szemben (1. és 2. ábra).

1. ábra. Az ország gazdasági helyzetének megítélése az elmúlt 12 hónapban – 2018-ban

Forrás: Medián közvélemény-kutatás, adatfelvétel: 2018 március, 1200 fős minta életkor, nem, iskolázottság és településtípus szerint a magyar társadalomra reprezentatív

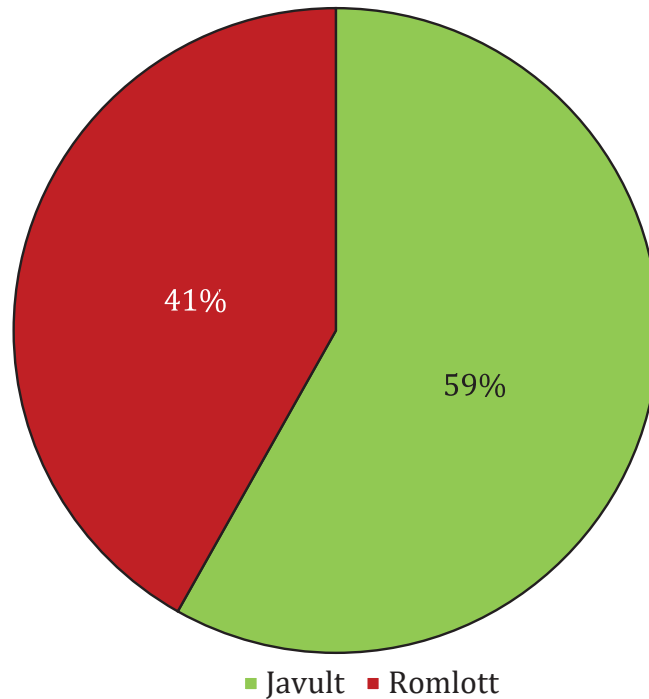
2. ábra. Az országgazdasági helyzetének megítélése az elmúlt 12 hónapban – 2014-ben

Forrás: Medián közvélemény-kutatás, adatfelvétel: 2013 szeptember, 1200 fős minta életkor, nem, iskolázottság és településtípus szerint a magyar társadalomra reprezentatívak

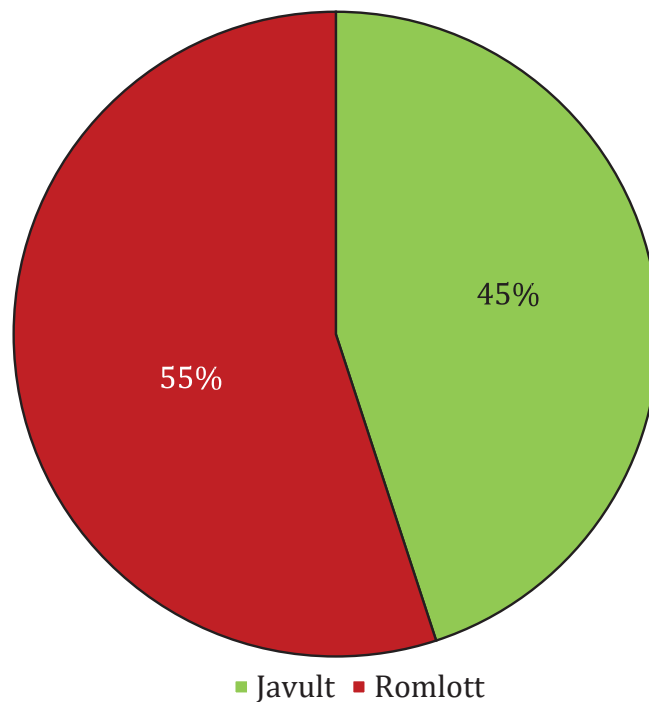
A proteszhangulat és az inkumbens gazdasági értelemben vett megbüntetésére irányuló vélemények tehát kisebbségben voltak 2018-ban. A rendszerváltást követő időszakban ez a jelenség kivételesnek számít, mert hagyományosan a negatív értékelések voltak többségben a pozitív értékelésekkel szemben (Karácsony, 2006), 2018-ban tehát a gazdasági megfontolások szempontjából kivételesen pozitív hangulatban került sor a választásokra. A rendszerváltást követően eddig csak egyszer, 2002-ben, a két forduló között volt inkább pozitív az ország gazdasági értékelése (Karácsony, 2006). A különlegesen pozitív vélemények egyébként nem megalapozatlanok, mert a 2014–2018 közötti ciklusban valóban rendkívüli gazdasági növekedést tapasztalhattunk, az ország általános független gazdasági mutatói által is, ami kifejezetten előnyös volt a hivatalban lévő kormányzat szempontjából.

3. ábra. Az ország helyzetére vonatkozó megítélés 2018-ban
(A „Nem változott” válaszok nélkül)

Forrás: Medián közvélemény-kutatás, adatfelvétel: 2018 március, 1200 fős minta életkor, nem, iskolázottság és településtípus szerint a magyar társadalomra reprezentatív

4. ábra. Az ország helyzetére vonatkozó megítélés 2014-ben
(A „Nem változott” válaszok nélkül)

Forrás: Medián közvélemény-kutatás, adatfelvétel: 2018 március, 1200 fős minta életkor, nem, iskolázottság és településtípus szerint a magyar társadalomra reprezentatív

5.3. Retrospective – Prospective

„A szavazók elutasíthatják vagy támogathatják azt, amit ismertek, de nem valószínű, hogy nagy számban vonzza őket az új vagy az ismeretlen nagy ígéretek” (Key, 1966: 61). Az elszámlatáselmélet szempontjából is fontosabb, ha a visszatekintő gazdasági értékelés nagyobb összefüggést mutat a kormányra vagy az ellenzékre szavazás szempontjából. A kormány gazdasági szempontból való elszámlatása vagy jutalmazása csak a visszatekintő értékeléseken alapulhat, nem pedig reményeken és várakozásokon. Hipotézisem a nemzetközi szakirodalommal összhangban a következő.

H1: A retrospektív gazdasági szavazás mindkét évben nagyobb összefüggést mutat a pártválasztással, mint a prospektív irány.

A vizsgálatok után egyértelműen kijelenthető, hogy Magyarországon 2014-ben és 2018-ban is sokkal nagyobb magyarázóereje volt a visszatekintő irányú gazdasági szavazásnak, mint az előretekintőnek (1. táblázat). Mindkét irányú nézőpont rendelkezik magyarázóerővel, de a megfigyelt eredmények illeszkednek mind a hazai, mind a nemzetközi trendekbe; hogyha az inkumbens újraindul, a retrospektív irány mindig erősebb összefüggést mutat.

5.4. Sociotropic – Egotropic

A témával foglalkozó szakirodalom azt találta, hogy az ország gazdasági helyzetére vonatkozó megítélés többnyire nagyobb magyarázóerővel bír, mint a saját pénztárca nézőpontja. A választók saját gazdasági helyzetüket inkább a maguk erőfeszítéseinek tulajdonítják, mint a kormánynak, ezért lehet az országos megítélés erősebb magyarázóerő. Ugyanakkor nincs igazán nagy különbség a két nézőpont között. Talán akik már eleve elégedetlenebbek a saját helyzetükkel, hajlamosabbak negatívan látni a körülöttük levő világot, így az ország gazdaságát is, és kivetíteni ezt a mindenkori kormányra. Hipotézisemben a szakirodalmi tanulságokra alapozva tehát hasonlót feltételezek a magyar választások esetében is.

H2: A gazdasági szavazás szociotropikus változata mindkét vizsgált évben nagyobb összefüggést mutat a pártválasztással, mint az egotropikus változata.

A vizsgálat után egyértelműen kijelenthető, hogy valóban erősebb magyarázóerő volt az országról alkotott kép, mint a saját háztartás helyzetével kapcsolatos megítélés. A két tényező viszont a vártaknak megfelelően nem tér el egymértékben egymástól (1. táblázat).

5.5. A gazdasági szavazás csökkenése és növekedése

A magyar demokrácia történetben a gazdasági szavazás retrospektív-szociotropikus változata rendelkezik a legerősebb magyarázóerővel (Karácsony, 2006). A 2014–2018-as választói magatartás vizsgálata után továbbra is kijelenthető, hogy az ország gazdasági helyzetéről visszatekintően kialakított vélemény rendelkezik a legnagyobb magyarázó erővel a pártválasztásra (1. táblázat). A gazdasági szavazás erőssége 2014-ről 2018-ra csökkent egy keveset, míg ha magyar demokrácia történetének korábbi időszakára tekintünk vissza, a vizsgált két választáson mindkét esetben kiemelkedően nagy magyarázóerővel rendelkezett (1. és

2. táblázat). A korábbi időszakhoz képesti növekedést magyarázhatja, hogy a Fidesz–KD–NP-kormányok „felelősségi egyértelműsége” (clarity of responsibility) sokkal nagyobb. Az MSZP–SZDSZ-koalícióban a pártok külön kampányoltak, és külön indultak a választáson, s ilyen esetekben a jutalmazás és a büntetés lehetősége is kisebb Powel és Whitten (1993) szerint.

1. táblázat. A gazdasági helyzet megítélése és a pártválasztás közötti összefüggés, 2014–2018 (eta² érték)

	Pártválasztás		Kormány–Ellenzék	
	2014	2018	2014	2018
	Eta ²	Eta ²	Eta ²	Eta ²
Prospective–Egotropic	,41	,21	,54	,39
Prospective–Sociotropic	,40	,29	,49	,48
Retrospective–Egotropic	,39	,30	,49	,46
Retrospective–Sociotropic	,47	,34	,70	,56
Átlag	,42	,29	,56	,47

Forrás: Medián közvélemény-kutatás, adatfelvétel: 2018 március, 1200 fős minta életkor, nem, iskolázottság és településtípus szerint a magyar társadalomra reprezentatív

2. táblázat. A gazdasági helyzet megítélése és a pártválasztás közötti összefüggés, 2002–2006 (eta² érték)

	2002	2006	Átlag
Prospective–Egotropic	,02	,17	,10
Prospective–Sociotropic	,03	,22	,13
Retrospective–Sociotropic	,15	,22	,19
Retrospective–Sociotropic	,20	,39	,30
Átlag	,10	,25	

Forrás: Karácsony, 2006

5.6. Heterogén szavazói magatartás

A gazdasági szavazás a különböző társadalmi csoportok szemszögéből vizsgálva nagy heterogenitást mutathat. Mint ahogy egy politikai kontextus, úgy egy társadalmi csoporthoz való tartozás is meghatározhatja a gazdasági szavazás irányát. A kormányzati teljesítmény értékelésekor az intenzitást tekintve egy munkásosztályból származó választópolgár valószínűleg sokkal érzékenyebben reagál egy esetleges recesszióra (Weatherford, 1978).

H3: A gazdasági kondícióktól való függés heterogén a választók között, a gazdasági szavazás nagyobb összefüggést mutat a pártválasztással az alacsonyabban iskolázottak és a

nyugdíjasok között, mert ők jobban ki vannak szolgáltatva a gazdaság általános teljesítményének, s boldogulások kevésbé függ a saját képességeiktől vagy erőfeszítéseiktől.

A vizsgálatok után kijelenthető, hogy 2014-ben és 2018-ban az ország gazdasági állapotának javulása vagy romlása nem függött össze azzal, hogy valaki fizikai vagy szellemi munkás, sem a munkaviszony jellegével. Az iskolázottsági fok és a háztartások jövedelmével kapcsolatban viszont vannak csoportok, ahol erős összefüggést találhatunk. Hipotézisem a nagyobb összefüggésről az aluliskolázottakat és a nyugdíjasokat illetően nem igazolódott be, mert pont fordítva igaz. A vizsgálat az alacsonyan iskolázottak és a nyugdíjasok között gyenge összefüggést mutat, míg az egyetemet vagy főiskolát végzettek között sokkal nagyobb összefüggés látszik, mint átlagosan a teljes társadalomban. A 150 ezer Ft alatti jövedelmű háztartások szintén alacsony összefüggést mutatnak a pártválasztás és a gazdaságról alkotott kép között. A 100 ezer Ft alatti háztartások esetében viszont kimagaslóan nagy az összefüggés, de ez a társadalmi réteg hagyományosan inaktívabb a választásokon való részvétel szempontjából, és a mintában is rendkívül kis számban szerepeltek. Szintén alacsony számmal rendelkeznek a mintában a közigazgatásban, az igazságszolgáltatásban dolgozók és a fegyveres erők tagjai, s a gazdasági szavazás erre a társadalmi csoportra sem jellemző.

3. táblázat. A gazdasági helyzet retrospektív-szociotropikus megítélése és a pártválasztás közötti összefüggés, illetve a kormány-ellenzék szemszögéből 2018-ban az egyes társadalmi csoportok körében (η^2 érték)

	Pártválasztás	Kormány-ellenzék
	2018	2018
	Eta²	Eta²
A nyugdíjasok körében	,21	,57
Egyetemet vagy főiskolát végzettek	,50	,66
Iskolázottság: érettségi nélkül	,29	,50
Munkanélküli vagy inaktív	,35	,35
Fizikai munkás	,31	,52
Szellemi munkás	,36	,64
Állami foglalkozásban áll	,31	,52
400 ezer Ft feletti jövedelmű háztartások	,39	,74
101–150 ezer Ft közötti jövedelmű háztartások	,17	,59
100 ezer Ft alatti jövedelmű háztartások	,63	,77
Közig.ban, igazságszolg.-ban, fegyveres erőknél dolgozók	,20	,28
Teljes népesség	,34	,56

Forrás: Medián közvélemény-kutatás, adatfelvétel: 2018 március, 1200 fős minta életkor, nem, iskolázottság és településtípus szerint a magyar társadalomra reprezentatív

Az egyes csoportok gazdasági szavazása sem egységes. Az egyetemet vagy főiskolát végzettek körében egyformán erős volt a visszatekintő értékelés és a jövőbeni várakozásoknak a pártválasztással való összefüggése, a társadalom legszegényebb tagjai között viszont, akik olyan háztartásban élnek, melynek az összevétele nem haladja meg a havi százezer forintot, a szociotropikus összefüggés sokkal erősebb volt. Tehát ez a réteg kevésbé a saját jólétének a javulása miatt, hanem inkább az ország általa megítélt javulása vagy romlásával párhuzamosan szavazott. A vizsgált társadalmi rétegben a Fidesz–KDNP valamivel felülreprezentáltabb. Erre az lehet a valószínű magyarázat, hogy míg a saját háztartásuk elbírálására képesek, az ország gazdasági állapotát kevésbé ismerik, és inkább hagyatkoznak az általuk preferált politikai erők helyzetértékelésére.

A közigazgatásban, az igazságszolgáltatásban vagy a fegyveres erőknél dolgozók között, akikről feltételezhető, hogy kiszolgáltatottabbnak érezhetik magukat, mégis kiugróan alacsony volt a gazdasági szavazás ebben a rétegben. Továbbá a jövővel kapcsolatos várakozások egy kicsivel erősebb összefüggést mutattak, mint a visszatekintő értékelések, de arra nem tudok magyarázattal szolgálni, hogy miért.

5.7. A reálkeresetek szerepe

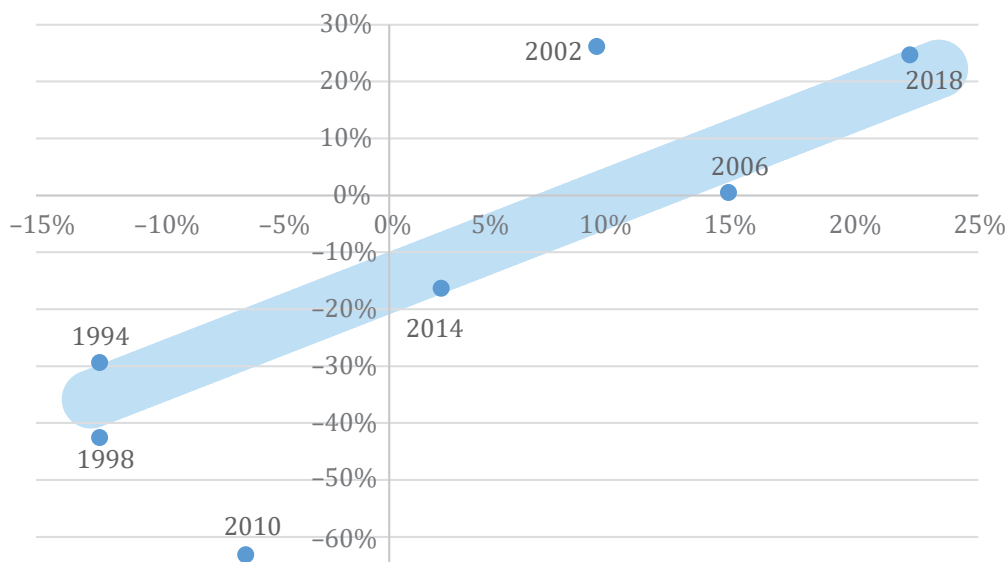
Az ország reálgazdasági folyamatainak hatása a szakirodalmi közmegegyezés szerint csak közvetve befolyásolja a pártok támogatottságát, a politikai diskurzuson, a pártrendszeren és egyéb politikai kontextusokon keresztül. Tóka Gábor (2018) például úgy találta, hogy a fogyasztói bizalmi index pontosan együtt mozog a mindenkori fő kormánypartot támogatók arányával. Az adatok korrelációja természetesen nem jelent oksági összefüggést, érdemes lehet viszont hasznos indikátornak tekinteni, ami a kormánypartok népszerűségét mutatja.

A magyar szakirodalom azt találta, hogy míg Nyugat-Európában a reálbér-növekedés (vagy -csökkenés) nem érinti érzékenyen az inkumbens párt szereplését a választásokon (Lewis-Beck–Mitchel, 1990), a magyar választásokon igenis fontos szerepet játszik. A 2002-es választást leszámítva erős magyarázóerőnek bizonyult a reálkereset változása a ciklus során (Körösényi, 2006). A Körösényi 2006-os eredménye óta eltelt időt vizsgálva szintén kijelenthető, hogy 2010-et leszámítva valóban továbbra is erős együttállás látható az adatok között (5. ábra). Fontos továbbá hangsúlyozni, hogy a 2002-es és a 2010-es választások ugyan kilógnak a trendcsatornából, de a jutalmazás–büntetés-elmélet ebben a két esetben is megvalósult. 2002-ben rendeztek elsőként választásokat egy olyan ciklus után, amikor növekedtek a reálbérek, és ennek megfelelően a kormánypartok növelték is a támogatottságukat, de nem olyan mértékben, mint ami a későbbi tapasztalatok alapján elvárható lett volna az adott gazdasági kontextusban. 2002-ben továbbá a kormánypartok összes szavazatszama növekedett, de a koalíciós partner KDNP nem érte el a bejutási küszöböt. A Fidesz–MDF 188 parlamenti hellyel így is a legnagyobb erőként ülhetett a parlamentbe, de a kormányalakítás már az MSZP–SZDSZ-koalíciónak sikerült. Az, hogy végül kormányváltás történt egy pozitív ciklus után, pusztán a koalíciós tárgyalásoknak és a KDNP kiesésének volt köszönhető, nem a választói büntetésnek. 2010-ben a reálkeresetek szempontjából egy összességében negatív ciklus után került sor a választásokra, s a kormánypartok ennek

megfelelően veszítettek is a támogatottságukból. A trendcsatornából viszont kilóg az adat, mert az akkori kormánypártok sokkal többet veszítettek, mint az az adott gazdasági helyzetben elvárható lett volna. A teljes válaszhoz hozzátartoznak az MSZP körüli botrányok, a miniszterelnök lemondása, a kormánykoalíció felbomlása és az SZDSZ kiesése a parlamentből, ami magyarázza, hogy miért veszített sokkal több szavazót az MSZP–SZDSZ-kormánykoalíció a 2010-es választásokon, mint amennyit a reálbér-csökkenés önállóan magyarázott volna. – „... a kormányzásból leginkább látható ügyek – elsősorban az egészségügyi reform és a megszorítások – éppen az MSZP korábbi vonzerejének két legfőbb elemén, az állami gondoskodás melletti elkötelezettségén és konfliktus kerülő politikai habituson ejtettek komoly sebet. A választás lényegében az MSZP számára kedvezőtlen ügyekről szólt. Ebből következően csak nagyon kevés választót érdekelt, hogy a Fidesz mennyire konszenzuskereső vagy milyen következményei lehetnek a kétharmados parlamenti többségnek” (Beck et al., 2010: 212-213). Az MSZP 2010-es összeomlásának tehát a gazdasági körülményeken kívül egyéb okai is voltak.

A reálbérek növekedésének vagy csökkenésének elemzése a mindenkori kormánypártok támogatottságán keresztül a magyar választások kapcsán csak a két tényező korrelációja. Ökológiai tévkövetkeztetés lenne, ha oksági magyarázatot tételeznénk fel a két esemény között, a tapasztalatok szerint viszont továbbra is hasznos mutató lehet egy becslésre, ha nincs lehetőségünk közvélemény-kutatást végezni.

7. ábra. A magyar reálbér-növekedés (x tengely) és az inkumbens kormány listás szavazatai (db) a megelőző választás eredmény százalékában (y tengely)

Az adatok forrása: valasztas.hu és KSH

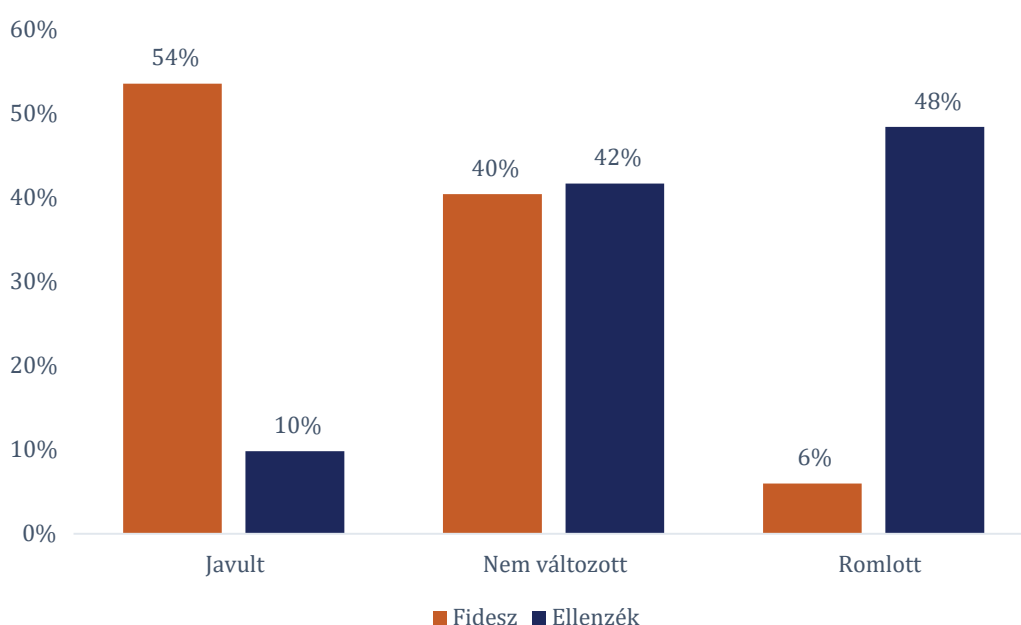
5.8. A dolgozat korlátai

A választói magatartást és a választók végleges döntését mindig több tényező is befolyásolja valamilyen mértékben, és nem lehet pontosan szétszálazni az egyes döntések mögött meghúzódó okokat. Vizsgálatom nem képes arra, hogy megmutassa más szempontokhoz

képeket, mennyire volt fontos a gazdaság állapotának kérdése. A közbeszédben rendszeresen felmerül az a kérdés, miszerint egyfajta örökségként a kádári alkunak, a magyar társadalmat kormányzati pozícióból elégséges egy jóléti csomaggal „lekenyerezni”. Kutatásom nem alkalmas az ehhez hasonló kérdések megválaszolására, és kifejezetten téves lenne minden ilyesfajta értelmezés, mert a dolgozat csupán egy szempontból vizsgálja a választásokat.

A dolgozat arra a kérdésre sem tud választ adni, hogy az elszámoltathatóság mennyire valósul meg. Ha a gazdasági szavazás csökken, akkor azt mondhatnánk, hogy az elszámoltathatóság lehetősége is csökkent, de a vizsgált időszakban a gazdasági szavazás növekedett a korábbi időszakokhoz képest. Illetve a gazdasági szavazás szemszögéből nézve nem sérült, de az elszámoltatás megvalósulhat más szemszögből is.

8. ábra. Az ország gazdaságának retrospektív értékelése – inkumbens központú megoszlás esetében, 2018

Forrás: Medián közvélemény-kutatás, adatfelvétel: 2018 március, 1200 fős minta életkor, nem, iskolázottság és településtípus szerint a magyar társadalomra reprezentatív

5.9. A gazdasági szavazás relatív súlya

Mikor írja felül a gazdaságról alkotott képet és elégedett(len)séget valami más, egy ügymentén szavazás (issue voting) vagy a pártosság mechanizmusa? A gazdasági szavazás mint a szavazói magatartás egyik elméleti kerete önállóan nem adhat teljes körű magyarázatot, releváns kérdés viszont, hogy mennyire erős magyarázóerő más elméletekhez képest. A gazdasági szavazás relatív súlyát más elméletek elemzésével és összehasonlításával tudnám pontosan megadni. A rendelkezésemre álló adatbázis nem volt alkalmas más elméletek tesztelésére és a gazdasági szavazással esetleges összefüggések vizsgálatára, ezért másodlemzésként más kutatók tanulmányain keresztül vizsgálom a relatív súlyát.

Elsőként viszont a gazdasági szavazás súlyát önállóan vizsgáltam meg. A 2018-as választások alkalmával a választópolgároknak kicsit több, mint a fele nevezhető gazdasági szavazónak. Az alábbi táblázat jól mutatja az elmélet korlátait, tekintve, hogy a választók fele nem illeszthető be a modellbe. A gazdasági szavazás elméleti kerete ugyanakkor nem követeli meg, hogy a társadalom egésze beilleszthető legyen a modellbe, mert a büntetés–jutalmazás idősorosan összehasonlított arányának vizsgálatával is megfelelő válaszokat kaphatunk.

4. táblázat. A gazdasági szavazók megoszlása a teljes választóközönség körében 2018-ban

	Gazd. szavazó	Semleges	Ellentétes
Fidesz-szavazó	54%	40%	6%
Ellenzéki szavazó	48%	42%	10%
Össz. szavazó	51%	41%	8%

Forrás: Medián közvélemény-kutatás, adatfelvétel: 2018 március, 1200 fős minta életkor, nem, iskolázottság és településtípus szerint a magyar társadalomra reprezentatívak.

A vizsgált időszakban a gazdasági szavazás növekedését találtam a 2010 előtti MSZP–SZDSZ-kormányok időszakához képest. Az elszámoltatáselmélet szerint a demokratikus elszámoltathatóságnak ebben az esetben növekednie kellene. A növekedés korlátja lehet ugyanakkor, hogy a vizsgált időszakban a pártosság és a társadalmi polarizáció is nőtt. Patkós Veronika (2018) a legutóbbi választást vizsgálva úgy találta, hogy a pártosság és a megosztottság minden mérési módszer szerint növekedett az elmúlt években. Továbbá hogy „éles volt a törésvonal a kormány-ellenzék között 2018-ban” (Patkós, 2018). A társadalmi polarizáció egyébként hagyományosan párhuzamos volt a pártosság növekedésével (Tóka, 2005: 27–33.).

A gazdasági szavazás szerepe és alapvető tulajdonsága a politikai kontextustól függ. A nagyon át-polarizált társadalmakban az elszámoltathatóság gazdasági szempontú megvalósulása élesen elválik a konszenzusra épülő demokráciáktól. Schumpeter (1987) tézise szerint az elit konszenzus felbomlása és a társadalmi polarizáció csökkenti a demokratikus elszámoltathatóság lehetőségét. Körösi András egy teoretikus elemzéssel és a magyar politikából vett empirikus példákkal igazolta a schumpeteri tézist: „miszerint választók körében kialakuló szélsőséges polarizáció csökkenti, csökkentheti a demokrácia működésének hatékonyságát” (Körösi, 2012).

Még mindig befagyott a pártrendszer? Az empirikus vizsgálatok a kérdésben azt mutatják, hogy a Fidesz tábora a legpártosabb (Patkós, 2018), továbbá, „a Fidesz tábora a legellen-szenvesebb a többi párttal szemben, az ideológiai távolság pedig megnöveli a párt elhagyásának a költségeit, így a Fidesz tábora mondható a legstabilabbnak ma Magyarországon” (Patkós, 2018). Érdekes lenne megvizsgálni, a pártosság függvényében gazdasági szavazókat (aki pozitív elbírálást ad a gazdaság állapotára, az a kormányra, aki negatív, az az el-

lenzékre voksol), hogy ők vagy a velük ellentétesen szavazók a pártosabbak-e ma Magyarországon. Az adatbázis, amelyből a kutatásom készült, ezt nem tette lehetővé.

Teoretikusan vizsgálva a pártosság és a polarizáció hatását a gazdasági szavazás működésére, a következmény a büntetés–jutalmazás rendszerének sérülése. A polarizált társadalomban, ahol ráadásul predomináns pártrendszer van, a kérdés már nem a gazdasági szempontú elszámoltatás lehetősége, mert annak megvalósulására a gazdasági szavazás hatása nem elegendő. Nyitott kérdés marad, hogy egy esetleges recesszió milyen hatással lesz a jelenlegi pártrendszerre. A társadalmi polarizáltság ugyanis megnöveli a költségét a két tábor közötti mozgásnak, így valószínűbb egy csökkenés a részvételi adatokban, az elszámoltatás bekövetkezése viszont már nem feltétlen egyértelmű.

6. KONKLÚZIÓ

A kutatás végén összegezve a tapasztalatokat feltehető a kérdés: mennyire magyarázza a pártválasztást a gazdaságról alkotott vélemény? A válasz az, hogy van összefüggés, és közepesen erős magyarázóerő a gazdasági szavazás ma Magyarországon. A közvélemény-kutatások vizsgálata alapján egyértelműen kimutatható kapcsolat van a pártválasztás és a gazdaság állapotáról alkotott kép között. Összehasonlítva, 2014-ről 2018-ra csökkent ez a magyarázóerő, de még mindig közepesen erősnek mondható. A 2002-es és 2006-os választásokhoz képest viszont nagyobb a magyarázóerővé vált. A vizsgált szempontok szerint pedig az ország gazdaságáról visszatekintően értékelő vélemény volt a legerősebb (azaz a retrospektív–szociotropikus).

A gazdasági szavazás növekedése az MSZP–SZDSZ-kormányzás korszakához képest magyarázható a Fidesz–KDNP „felelősségi egyértelműségével” (clarity of responsibility), ami kétharmados alkotmányozó többségükből, egységes kommunikációjukból és a „kvázi egypárti” kormányból ered. Ha egységes a végrehajtó hatalom, a választók nem osztják meg a jutalmazást és a felelősséget a kormány tagjai között. Tekintve, hogy az ország a vizsgált periódusban gazdasági szempontból nagyon nyitott ország, kitéve számtalan exogén tényezőnek, és figyelembe véve, hogy a gazdasági szavazás közepesen erős összefüggést mutat, a magyar társadalom esetében a kormányának tulajdonítás elmélete láthatóan továbbra is megalapozott. A választók tehát 2018-ban nem pusztán a Fidesz–KDNP „tényleges teljesítményét”, hanem a rendkívül pozitív gazdasági-társadalmi környezetet is (ami részben a kormányzó pártok érdeme, részben pedig azoktól független külső tényezők hatása) jutalmazták a választásokon.

A gazdasági megelégedés és a pártválasztás közötti ok-okozati kérdés explicit módon nem oldható fel, mert technikai okokból nem tudjuk megvizsgálni, hogy pontosan melyik változó hatott melyikre, de az események alapos vizsgálata után levonhatunk bizonyos következtetéseket. Nem tudjuk pontosan megmondani minden individuum esetében, hogy melyik irányba mutat az ok-okozati összefüggés, de nem is kell: ha idősorosan és aggregáltan pontosan ítélik meg a választók a gazdaságot, az kizárja, hogy számottevő mértékben valósul meg a fordított ok-okozati hatás. Ha figyelembe vesszük, hogy 2018-ban a társadalom összesített megelégedettsége sokkal magasabb volt, mint 2014-ben vagy akár az azt megelőző

időszakokhoz képest bármikor, akkor közvetetten mégis megfigyelhető a pozitív gazdasági értékelés hatása a támogatottsági változásokban.

Ha Pacek és Racliff (1995) tapasztalatát vizsgáljuk, miszerint a választók többnyire nem jutalmaznak, viszont rendszeresen büntetnek, Magyarországon a 2018-as országgyűlési választás a ritka kivételek egyike. A választók kimutathatóan jutalmazták az inkumbenst a gazdasági sikerekért. A kitűnő gazdasági környezet természetesen nem elegendő, de nagyon „ügyetlenek” kell lennie egy politikai erőnek, hogy egy ilyen pozitív hangulatban elveszítse a választásokat és a hatalmi pozícióját. A Fidesz–KDNP-nek a 2018-as választásokat illetően sikerült jelentős mértékben növelnie a támogatottságát, s ez nagyban köszönhető a gazdaság számára kivételesen ideális teljesítményének. A Fidesz–KDNP-kormányok sikere és a gazdaság sikere közötti jelentős összefüggés megfontolásra ad okot minden egyéb politikai aspektus vizsgálata esetében. A gazdasági szavazás relatív súlyának megítélésére más elméletekkel összehasonlítva a dolgozat nem tudott empirikus bizonyítást végezni, de a szakirodalmi tapasztalatok alapján a pártos szavazók növekedése erős korlátot jelent a jelenség vizsgálatában.

Az elszámoltatáselmélet igazi tesztje természetesen a gazdasági nehézségek idején jön el. Az, hogy a világgazdasági trendeknek kiszolgáltatott a magyar gazdaság, közhelynek számít. Továbbá az is, hogy a hazai politika kiszolgáltatott a magyar gazdaság teljesítményének, így a magyar politika kiszolgáltatott a nagy világgazdasági ciklusoknak (a cikluson belüli folyamatoknak viszont kevésbé). A kérdés a kiszolgáltatottság mértéke. A vizsgálatok után kijelenthető, hogy a gazdasági szavazás elmélete szerint a Fidesz–KDNP-kormányok jobban kiszolgáltatottak ezeknek a folyamatoknak, mint az előző koalíciós kormányok. A magyarázat pedig a predomináns pártrendszerben keresendő, azaz a kormánynak tisztább a felelősségi egyértelműsége (clarity of responsibility), és a kormányzati kommunikáció is sokkal egységesebb a korábbi időszakokhoz képest. A vizsgált időszakban a gazdasági szavazás növekedett az azt megelőző időszakhoz képest, ez viszont nem azt jelenti, hogy a demokratikus elszámoltathatóság lehetősége vagy minősége is javult volna, mert a nagy társadalmi polarizáltság és pártosság csökkenti a demokratikus elszámoltathatóság lehetőségét. A Fidesz sikerei az elmúlt időszakban ugyanakkor látványosan összefüggnek az ország gazdasági sikereivel.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Anderson, L. – Lewis-Beck, Michael S. – Stegmaier, Mary (2003): Post-socialist democratization: a comparative political economy model of the vote for Hungary and Nicaragua. *Electoral Studies*, 22: 469–484.
- Anderson, C. J. – Mendes, S. M. – Tverdova, Y. V. (2004): Endogenous Economic Voting: Evidence from the 1997 British Election. *Electoral Studies*, 23: 683–708.
- Az 1990 óta megtartott országgyűlési választásokról közzétett információk <http://www.valasztas.hu/orszaggyulesi-valasztasok> (Utolsó letöltés: 2019. 04. 17.)
- Beck László – Bíró Nagy András – Róna Dániel (2010): Szabadesésben – AZ MSZP

- 2006–2010 közötti népszerűségének politikai napirendi magyarázatai. In Enyedi Zsolt – Szabó Andrea – Tardos Róbert (szerk.): *Új képlet. Választások Magyarországon, 2010*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 2011, 193–216.
- Brug, Wouter van der – Eijk, Cees van der – Franklin, Mark (2007): *The Economy and the Vote Economic Conditions and Elections in Fifteen Countries*. New York, Cambridge University Press.
- Campbell, Angus et al. (1960): *The American Voter*. New York, John Wiley.
- Cheibub, José Antonio – Przeworski, Adam (1999): Democracy, Election, Accountability for Economic Outcomes. In: *Democracy, Accountability and Elections*, 222–249.
- Duch, R. M. – Palmer, H. D. – Anderson, C. J. (2000): Heterogeneity of Perception of National Economic Conditions. *American Journal of Political Science*, 44: 635–652.
- Duch, Raymond M. (2001): A Development Model of Heterogeneous Economic Voting in New Democracies. *American Political Science Review*, Vol. 95, 4: 895–910.
- Duch, Raymond M. – Stevenson, Randy (2008): *The Economic Vote: How Political and Economic Institutions Condition Election Results*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Fiorina, M. P. (1981): *Retrospective Voting in American National Elections*. New Haven, CT: Yale Univ. Press.
- Enyedi Zsolt (2006): A befagyott felszín és ami alatta van. A 2006-os választás és a magyar pártrendszer. In Karácsony Gergely (szerk.): *A 2006-os országgyűlési választások. Elemzések és adatok*. Budapest, DKMKA, 59–103.
- Enyedi Zsolt – Benoit, Kenneth (2011): Kritikus választás 2010. A magyar pártrendszer átrendeződése a bal-jobb dimenzióban. In Enyedi Zsolt – Szabó Andrea – Tardos Róbert (szerk.): *Új Képlet. Választások Magyarországon, 2010*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 17–42.
- Eulau, Heinz – Lewis-Beck, Michael S. (1985): *Economic Conditions and Electoral Outcomes: The United States and Western Europe*. New York, Agathon Press, Inc.
- Karácsony Gergely (2006): Árkok és légvárak: A választói viselkedés stabilizálódása Magyarországon. In Karácsony Gergely (szerk.): *A 2006-os országgyűlési választások. Elemzések és adatok*. Budapest, DKMKA, 59–103.
- Key, V. O. (1966): *The Responsible Electorate*. New York, Vintage.
- Kramer, G. H. (1983): The Ecological Fallacy Revisited: Aggregate versus Individual-Level Findings on Economics and Elections, and Sociotropic Voting. *American Political Science Review*, 77: 92–117.
- Körösényi András (2006): Elszámoltatható-e a kormány? Képviselő, demokrácia és a 2006. évi választások. In Karácsony Gergely (szerk.): *A 2006-os országgyűlési választások. Elemzések és adatok*. Budapest, DKMKA, 59–103.
- Körösényi András (2012): A politikai polarizáció és következményei a demokratikus elszámoltathatóságra. In Boda Zsolt – Körösényi András (szerk.): *Van irány? Trendek a magyar politikában*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet – Új Mandátum Kiadó, 2012, 284–309.
- Központi Statisztikai Hivatal: *Reáljövedelem – reálbérindex (1991–)* http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qpt007.html (Utolsó letöltés: 2019. 04. 17.)
- Lewis-Beck, Michael (1988): *Economics and Elections. The Major Western Democracies*. Ann Arbor, University of Michigan Press.

- Lewis-Beck, Michael – Mitchel, Glenn (1990): Transnational Models of Economic Voting: Tests from a Western European Pool. *Revista del Instituto de Estudios Economicos*, 4: 65–81.
- Lewis-Beck, Michael – Setgmaire, Mary (2007): Economic Models of Voting. In *Oxford Handbook of Political Behavior*, Oxford.
- Maravall, José Maria (1999): *Accountability and Manipulation*. In Preworski et al., 154–196.
- Pacek, Alexander – Radcliff, Benjamin (1995): The Political Economy of Competitive Elections in the Developing World. *American Journal of Political Science*, 39: 745–759.
- Patkós Veronika (2018): Pártos szavazók győzelme. A pártosság és a politikai megosztottság mintázatai a 2018. évi országgyűlési választás idején. In Böcskei Balázs – Szabó Andrea (szerk.): *Várakozások és valóságok, Parlamenti választás 2018*, Budapest, MTA TK Politikatudományi Int. – Napvilág.
- Powell, G. Bingham – Whitten, Guy D. (1993): A cross-national analysis of economic voting: Taking account of the political context. *American Journal of Political Science*, 37: 391–414.
- Preworski, Adam – Stokes, Susan – Manin, Bernard (1999): *Democracy, Accountability and Representation*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Sanders, D. (2000): The Real Economy and the Percieved Economy in Popularity Functions: How Much Do the Voters Need to Know? A Study of British data, 1974–1997. *Electoral Studies*, 19: 275–294.
- Sartori, Giovanni (1976): *Parties and Party Systems, a framework for analysis*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Schumpeter, A. Joseph (1987): *Capitalism, Socialism and Democracy*. London, Unwin.
- Singer, Matthew M. – Carlin, Ryan E. (2013): Context Counts: The Election Cycle, Development, and the Nature of Economic Voting. *The Journal of Politics*, Vol. 75, No. 3, July 2013, 730–742.
- Tóka Gábor (2005): A törésvonalak, a pártok és az intézményrendszer. In Angelusz Róbert – Tardos Róbert (szerk.): *Törések, hálók, hidak. Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 323–384.
- Tóka Gábor (2018): *A 2018. évi országgyűlési választás. Társadalmi riport 2018*, Budapest, TÁRKI Társadalomkutatási Intézet.
- Weatherford, M. S. (1978): Economic conditions and electoral outcomes: class differences in the political response to recession. *American Journal of Political Science*, 22: 917–938.
- Wimpy, Cameron – Whitten, Guy D. (2017): What Is and What May Never Be: Economic Voting in Developing Democracies. *Social Science Quarterly*, Vol. 98, Number 3, September 2017.